

Dejan Pavlović¹
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka
Natalija Perišić²
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka
Danica Šantić³
Univerzitet u Beogradu
Geografski fakultet

Pregledni rad
UDK 314.15:001.12(05)(497.11)
001.3:[314.15.015:321
Primljen: 13.10.2021.
Prihvaćen: 24.11.2021.
DOI: <https://doi.org/10.2298/SOC2104669P>

MIGRACIJE U NACIONALNOM KONTEKSTU – MAPIRANJE ISTRAŽIVAČKIH IZAZOVA

Migration in the national context – mapping the research challenges

APSTRAKT: Savremene migracije stanovništva odlikuju se dinamičnom prirodom, te je od izuzetne važnosti da naučna saznanja, kao i mere javnih politika budu zasnovani na aktuelnim istraživanjima i tačnim i ažuriranim podacima. Jednako značajni mogu biti kako teorijski radovi koji objašnjavaju pojedine fenomene i koncepte, tako i empirijski radovi koji osvetljavaju konkretne probleme u procesu formulisanja ili sprovođenja mera javne politike. U nameri da se ukaže na jasne veze između nalaza sadržanih u nacionalnim časopisima međunarodnog značaja (u kategoriji M24) u Republici Srbiji i potreba kreatora javnih politika u oblasti migracija, identifikovan je i analiziran 41 rad u tri specifična tematska polja: migracije i razvoj, integracija migranata i upravljanje migracijama. Analiziranjem istraživačkih trendova, pristupa, tema i nalaza u domaćim naučnim radovima izvedeni su određeni zaključci i date su preporuke. Na osnovu detaljne analize utvrđeno je da izabrani radovi mogu poslužiti kao pouzdan i koristan izvor saznanja za donosiocce odluka u procesu kreiranja javnih politika, što je od velike važnosti za koncipiranje efikasnih i pravovremenih odgovora države na izazove u sferi migracionih fenomena.

KLJUČNE REČI: *migracije, razvoj, integracija, upravljanje, migracione politike*

ABSTRACT: Contemporary migration is characterized by its very dynamic nature. In that sense, it is extremely important that scientific knowledge, academic research, as well as the public policy measures, be based on current research and accurate data sets. Furthermore, theoretical papers explaining relevant phenomena and concepts could be equally relevant and useful like the empirical ones, putting

1 dejan.pavlovic@fpn.bg.ac.rs

2 natalija.perisic@fpn.bg.ac.rs

3 danica.santic@gef.bg.ac.rs

more light on the specific problems in the process of creating and implementing public policies. The purpose of this paper is to emphasize the links between the topics in scientific papers and policymakers' needs through the desk analysis of the leading Serbian national scientific journals in the areas of social sciences and humanities. The analysis of 41 papers in total was related to the identification of three specific migration topics: migration and development, integration and migration governance. Through comparison between the global research trends and the national approaches and findings certain conclusions were drawn and recommendations were given. Detailed analysis led to findings that some of the selected academic research could be a reliable and useful source for the decision makers. This is a necessary step for development of efficient and timely state responses to existing and future challenges brought by migration.

KEYWORDS: *migration, development, integration, governance, migration policy*

1. Uvod

Od početka devedesetih godina prošlog veka, sa političkom, ekonomskom i socijalnom transformacijom u Srbiji (Lazić, 2011), započela je i izrazita diverzifikacija tipova i trendova migracija. Demografske i geopolitičke promene doprinele su njihovom intenziviranju, zbog čega se Srbija godinama unazad odlikuje kompleksnim migracionim procesima, kao i veoma intenzivnim promenama obrazaca prostorne mobilnosti. Unutrašnje migracije tipa selo-grad i grad-grad, motivisane prevashodno ekonomskim razlozima, rezultovale su velikom koncentracijom stanovništva u većim gradskim centrima, a naročito u glavnom gradu, vodeći ka izrazito neravnomernom regionalnom razvoju (RZS, 2018). Intenzivna emigracija mladog, kvalifikovanog i visokoobrazovanog stanovništva u zemlje Evropske unije, ali i prekomorske države (Sjedinjene Američke Države, Kanada, Australija), i formiranje danas brojne dijaspore (između 3 i 5 miliona lica), takođe je motivisana ekonomskim razlozima (Stanković, 2014). Imigracija u Srbiju je niskog intenziteta i vezana je uglavnom za nisko kvalifikovanu radnu snagu, sa najvećim udelom državljana Kine, Rusije, Turske i dr (KIRS, 2020). Pored toga, prinudne migracije izbeglog, raseljenog i prognanog stanovništva tokom devedesetih godina prošlog veka, usled raspada bivše SFRJ, i iregularne migracije sa Bliskog Istoka i iz Afrike u drugoj deceniji XXI veka, pred državu Srbiju postavile su brojne izazove.

Svi migracioni fenomeni sagledani u nacionalnom kontekstu imaju brojne posledice, koje se ogledaju kako na nivou pojedinaca i porodica (tj. domaćinstava), tako i na nivou društva. Posledice su primetne u različitim oblastima, od kojih su od naročitog značaja transformacije na tržištu rada i u demografskim trendovima. Ovako sagledani, oni ukazuju i na konkretne oblasti u kojima je potrebno sprovesti (dodatna) naučna istraživanja i ka kojima je potrebno usmeriti specifične mere javnih politika. U fokusu ovog rada su tri međusobno povezane oblasti – podsticanje razvojnih komponenti migracija, integracija migranta i upravljanje migracijama. One objedinjuju značajan broj tema i izazova u oblasti migracija u Srbiji, koje su trenutno aktuelne i koje će sa sigurnošću biti razmatrane i u budućnosti.

Usled potrebe za unapređenjem znanja i razumevanja iz navedenih oblasti, kao i utemeljenja nacionalnog normativnog okvira na dokazima, analizama i

objašnjenjima, osnovni cilj ovog rada je ukazivanje na moguće spone između potreba kreatora javnih politika i naučnih istraživanja dostupnih u ovim oblastima. U tu svrhu, sprovedeno je desk istraživanje nacionalnih časopisa međunarodnog značaja (kategorija M24)⁴ iz oblasti prava, politikologije, sociologije, demografije, ekonomije i organizacionih nauka, kao i interdisciplinarnih nauka (Tabela 1). Izabrano je 18 naučnih izdanja koja su redovno publikovana od 2008. do 2020. godine⁵. Prvi nivo pretrage obuhvatio je evidentiranje svih naučnih radova u datim časopisima koji se bave problematikom migracija. Drugi nivo pretrage predstavljao je sužavanje broja identifikovanih radova o migracijama, tako što su za detaljnu analizu izabrani radovi koji se bave proučavanjem veze migracija i razvoja, integracijom migranata i upravljanjem migracijama. Jasno je da su u pojedinim analiziranim radovima ravnopravno razmatrane dve, pa čak i sve tri odabrane oblasti. Evidentiran je 41 rad čiji je sadržaj analiziran i diskutovan, a potom su ponuđena i zaključna razmatranja o zastupljenosti određene tematike, njenoj aktuelnosti i mogućnostima primene rezultata prilikom kreiranja delotvornijeg strateškog i normativnog okvira u oblastima razvojnih mogućnosti migracija, integracije migranata i upravljanja migracijama.

Tabela 1. Pregled analiziranih naučnih časopisa, 2008–2020.

Br.	Naziv časopisa	Godina izdanja												
		2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
1.	Anali Pravnog fakulteta	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2.	CM Communication and Media	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
3.	Crimen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
4.	Ekonomski anali	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
5.	Godišnjak Fakulteta političkih nauka	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	Journal of Regional Security	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+
7.	Međunarodni problemi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
8.	Nauka, bezbednost i policija	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
9.	Panoeconomicus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10.	Politikologija religije	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
11.	Sociologija	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
12.	Sociološki pregled	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
13.	Srpska politička misao	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
14.	Stanovništvo	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
15.	Teme	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
16.	Zbornik Matice srpske za društvene nauke	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
17.	Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-
18.	Zbornik radova Pravnog fakulteta Niš	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-

Napomena: + časopis je date godine klasifikovan u kategoriji M24; – časopis date godine nije klasifikovan u kategoriji M24.

- 4 U skladu sa Pravilnikom o postupku, načinu vrednovanja i kvantitativnom iskazivanju naučno istraživačkih rezultata istraživača, časopisi kategorisani kao M24 jesu oni časopisi koji se prema bibliometrijskim pokazateljima Nacionalnog indeksa u svojoj oblasti nauka nalaze u prvih 10%, a u oblasti društveno-humanističkih nauka i časopisi označeni kao Q2 i Q3 u SJR.
- 5 Od 2008. godine nadležno ministarstvo sačinjava ažurne liste klasifikacije časopisa koje su između sebe konzistentne. Kategorizacija za 2021. godinu biće dostupna po isteku godine.

2. Migracije i razvoj, integracija i upravljanje migracijama – pristupi u istraživanju

2.1 Opšta razmatranja

Jačanje ukupne prostorne pokretljivosti stanovništva u lokalnim, regionalnim, nacionalnim i globalnim razmerama, promene u obimu i pravcima migracija, kao i diferencijacije strukturnih obeležja i porasta broja determinirajućih faktora i posledica migracija usloveli su sve veću kompleksnost ovog fenomena i potrebu za izdvajanjem njegovih različitih aspekata. Razvojno orijentisane migracije, integracija migranata i upravljanje migracijama pozicionirali su se kao neke od najznačajnijih oblasti proučavanja danas. Razlog tome je, između ostalog, taj što predstavljaju izazove za društva i zajednice, od čijeg rešavanja zavisi niz drugih procesa i fenomena. Upravljanje migracijama u Srbiji je strateški, politički i pravno determinisano međunarodnopravnim obavezama države i procesom evrointegracija, te je za očekivati da i naučni radovi prate ovu logiku.

Na početku XXI veka prepoznavanje migracija kao razvojnog instrumenta uslovalo je zainteresovanost naučnika i istraživača, kao i donosioca odluka, za ovu problematiku. Veza između migracija i razvoja nije jednostavna, niti jednostrana. Migracije uslovljavaju razvoj, dok ekonomski faktori, pre svega razlika u prihodima između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju, predstavljaju snažan podsticaj za emigraciju (Czaika i de Haas 2011). Razvojni procesi na jednoj teritoriji ne dovode uvek do ublažavanja migracionih tokova, migracije visokoobrazovanih se ne moraju uvek smatrati negativnom karakteristikom, a doznake ne moraju uvek predstavljati benefit za ekonomije država porekla. Posmatrano na ovaj način, migracije utiču na razvoj, ali i razvoj, takođe, utiče na migracije.

Nakon decenija pesimizma i zabrinutosti za rastući trend “odliva mozgova” u literaturi preovlađuju optimistički stavovi, pre svega usmereni na transnacionalno orijentisane migracije i dijasporu kao mogućeg investitora i potencijala razvoja u zemljama porekla. Transfer novca, znanja i ideja između država destinacije i država porekla migranata može dovesti do preraspodele prihoda, smanjenja siromaštva i ekonomskog rasta, što je često efikasniji instrument razvoja u poređenju sa velikim razvojnim programima ili razvojnom pomoći (de Haas, 2010). I u Srbiji se menja poimanje složenog odnosa migracija i razvoja, sa inicijativama koje dolaze iz naučnih i političkih krugova da se migracije sveobuhvatno sagledaju u funkciji razvoja (Rašević, 2016; Mitrović, 2017, Strategija ekonomskih migracija Republike Srbije za period 2021–2027, itd).

S obzirom na sve veći broj studija koje govore u prilog tome da (visokoobrazovana) lica koja se vraćaju u svoju državu mogu da stimulišu i podrže obrazovanje i razvoj u zemljama porekla (King, 2000; Lin, 2010), povećano je interesovanje za problematiku povratnih migracija, a literatura je postala obimnija. Na taj način je “veliko nenapisano poglavlje u istoriji migracije” (King, 2000: 7) otvoreno, ali još uvek nedovoljno teorijski razvijeno, što uslovljava stručnjake da se bave kreiranjem strategija i sistema koji bi omogućili zemljama da iskoriste potencijal povratnih migracije.

Integracija migranata predstavlja jedan od kontroverznijih koncepata u savremenim studijama migracija u svetu, najviše zbog prekomerne normativnosti i apstraktnosti. Indikatori integracije takođe su predmet promišljanja, kao i njene dimenzije. Subjektivizacija integracije, tj. pridavanje značaja životnim realnostima i iskustvima imigranata proširilo je studije migracija u oblasti integracije. Uvođenje rodne perspektive i perspektive multikulturalizma u razumevanje integracije, predstavljalo je takođe veliki napredak. Model ljudskih prava migranata, kao pristup koji je ravnopravan sa drugima, predstavlja prodor koji dobija sve više pažnje (Murphy, Gilmartin i Caulfield, 2019). Bez obzira na prakse i politike, savremeni tekstovi o integraciji migranata ne dovode u pitanje to da je integracija dvosmerni proces, koji zahteva aktivnosti države prijema, uporedo sa obavezama imigranata. U tom kontekstu prisutna su razmatranja izazova integracije iz perspektive imigranata i odgovornosti individue, rezilijentnosti imigranata i slično (Kehoe, Ališić, Heilenger, 2019). Štaviše, u literaturi se apostrofira da je proces integracije trosmerni, što vodi ka uključivanju država porekla kao aktera integracije, čemu je umnogome doprinelo uočavanje aspekata transnacionalizma (Sales, 2007; De Genova, Mezzadra, Pickles, 2015).

Integracija migranata je predmet javnih politika, tradicionalno koncipiranih u formi nacionalnih odgovora (Spencer, 2011; Papadopoulos, 2012). Tek u poslednjim decenijama počinju da se razvijaju i diverzifikuju lokalne politike, programi i mere (Scholten, 2019). U Srbiji obuhvatan pristup integraciji nije implementiran i pored postojanja određenih strateških i normativnih dokumenata u kojima se tretira ova problematika. Pozicija različitih tipova migracija se pri tome razlikuje: ekonomski migranti i povratnici tek počinju da dobijaju na značaju u agendama donosioca odluka, dok su prema tražiocima azila bile usmeravane mere kratkoročne integracije⁶. S obzirom da integracija zahteva strateški pristup sa izraženom dugotrajnom perspektivom, to je promišljanje ove oblasti od fundamentalnog značaja za Srbiju, u svrhu kreiranja obuhvatne strategije koja je relevantna za postojeće i očekivane trendove migracija i razvoja društva.

Uobičajeno je da se pod tematskim pitanjem upravljanja migracijama obuhvataju upravljanje granicama i bezbednost, zaštita izbeglica i politika prijema migranata. Primetan je trend da se kao zasebno polje proučava upravljanje prinudnim migracijama (Bakewell, 2008). Najviše akademske pažnje privlači globalno upravljanje migracijama, kao splet normi i organizacionih struktura koje regulišu i omogućavaju reakciju država i drugih aktera na izazove iz ovog domena (Czaika and de Haas, 2014). Veoma je zastupljena i analiza regionalnih pristupa upravljanju migracijama, gde se kao predmet analize izdvajaju migrantska politika Evropske unije i pristupi pojedinih evropskih država (Hampshire, 2016).

6 U periodu od 2009. do 2020. godine je usvojeno 19 strategija koje se odnose na različite aspekte migracija u Srbiji, od kojih se pet, direktno ili indirektno, odnosilo na integraciju migranata: Strategija reintegracije povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji (2009), Strategija održivog opstanka i povratka na Kosovo i Metohiju (2010), Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine (2015), Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine (2016) i Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava 2017–2022 (2017).

Mogući odgovor države na masovne migracije kreće se u dijapazonu od striktnog zatvaranja, odnosno odbijanja prijema i proterivanja, odvracanja, restrikcija, *ad hoc* reagovanja, do politike dobrodošlice. Razlozi za izbor nekog od navedenih pristupa mogu biti istorijski, politički ili interesni, a brojni vladini i nevladini, domaći i inostrani akteri utiču na to kako će izgledati politika upravljanja migracijama, kao dinamična rezultanta delovanje ovih faktora (Carmel, 2019). Iako se upravljanje migracijama dešava na više nivoa (Kunz, Lavenex and Panizzon, 2011), pažnja je, uglavnom, usmerena na centralnu vlast države, mada je u porastu interesovanje za lokalne politike upravljanja migracijama (Oomen i drugi, 2021). Upravljanje migracijama je više od javnih politika, ili političkih problema i njihovih rešenja (Bourdieu, 1993). Migrante ne treba smatrati samo objektima upravljanja, dok se upravljanje migracijama ne može svesti na tehničke odluke o prijemu, kretanju, naseljavanju, integraciji i vraćanju. U kontekstu pandemije COVID-19 kompleksnost upravljanja migracijama eksponencijalno raste (Schomaker and Bauer, 2020), imajući u vidu ubedljiv izgovor države da ima suvereno pravo i obavezu da obezbedi zdravlje stanovništva na svojoj teritoriji.

2.2 Problematika migracija i razvoja u izabranim časopisima

Izdvajanje i analiza sadržaja radova u nacionalnim časopisima međunarodnog značaja u Srbiji ukazali su na visok stepen podudarnosti sa međunarodnim trendovima u istraživanju ovog fenomena. Problematika migracija i razvoja najčešće se posmatra kroz prizmu dijaspore (Bobić, 2009; Despić, 2010; Anđelković, 2019; Mitrović, 2019) i transnacionalnih veza (Pavlov i dr 2013; Petrović, 2020), uz naglašavanje uloge i značaja migrantskih mreža (Despić, 2010) i povratnih migracija (Vasojević, 2018; Vasojević i Kirin, 2019) kao važnih instrumenata razvoja. Pored toga, posledice odliva mozgova (Avramović, 2012), kao i potreba zadržavanje visokoobrazovanih lica u državi (Despić, 2018) se navode kao važni faktori. Treba naglasiti da se u izabranim časopisima ne nalazi ni jedan rad koji direktno tretira problematiku doznaka, ukazujući na ograničenost istraživanja složenih odnosa tokova kapitala, sa jedne i pošiljalaca i primalaca doznaka sa druge strane. U poslednjih 15 godina, u inostranoj literaturi sve je veći broj radova koji ukazuju na značaj doznaka za zemlje porekla, jer predstavljaju najkonkretniju posledicu međunarodnih migracija, manje promenljivih od ostalih tokova kapitala, kao što su portfolio investicije, direktna strana ulaganja i zvanična strana pomoć (Ratha 2003; Vargas-Silva 2008).

Problematika vezana za analizu dijaspore je sadržana u najvećem broju radova, čiji naslovi nedvosmisleno ukazuju na sam predmet istraživanja, kao i na značaj povezivanja i mogućnost korišćenja njenog potencijala u zemljama porekla. Zbog kompleksnosti fenomena, od izuzetnog značaja je jasno definisanje pojma uz odgovarajuću analizu teorijskih pristupa (Bobić, 2009; Anđelković, 2018), kao i neophodnost povezivanja, unapređenje i jačanje saradnje sa pojedincima i grupama nastanjenim u inostranstvu (Bobić, 2009; Predojević-Despić, 2010). Usled nedostatka zvaničnih statističkih podataka o dijaspori Republike Srbije, od izuzetnog značaja su empirijska istraživanja, koja daju detaljniji uvid u stanje i

karakteristike ove populacije. Istraživanje sprovedeno 2008. godine na uzorku od 430 visokoobrazovanih lica iz Srbije, koji žive i rade u SAD i Kanadi (Predojević-Despić, 2010), ukazalo je na odnos dijaspore prema društveno-ekonomskoj situaciji u Srbiji, planovima za budućnost, na mogućnost uspostavljanja saradnje uz naglašavanje konkretnih oblasti saradnje koje mogu biti razvijane sa Srbijom i njenim institucijama. Rezultati još jednog empirijskog istraživanja (Mitrović, 2018) na temu uzroka i posledica „odliva mozgova” i potencijala srpske intelektualne dijaspore, na dvostrukom uzorku: studentske populacije u Srbiji (N=545) i predstavnika srpske intelektualne dijaspore (N=413) publikovani su deceniju kasnije. U fokusu istraživanja su bili motivi, uzroci i posledice „odliva mozgova” iz Srbije, kao i mogućnost povratka u maticu. Rezultati ovih empirijskih istraživanja mogu doprineti kreiranju mera i preporuka za rešavanje aktuelnih pitanja i problema i kreiranja politike(a) prema dijaspori.

Neodvojivi deo fenomena dijaspore su transnacionalne veze koje njeni pripadnici ostvaruju sa zemljom porekla, a koje se zasnivaju na razmeni iskustava i znanja, odnosno humanog i socijalnog kapitala, koji mogu biti usmereni na dostizanje pojedinačnih i/ili opštih razvojnih ciljeva društva i države (Anđelković, 2018). I pored nesumnjivog značaja koji u Srbiji imaju transnacionalni oblici ekonomskih aktivnosti, oni nisu dovoljno proučavani (Pavlov i dr, 2013). S obzirom da je u poslednje vreme sve prisutnije stanovište da transnacionalne zajednice predstavljaju zajednice prakse, zajednice znanja i zajednice identiteta (Filipović, 2012), neophodan je razvoj novih istraživačkih pristupa i pomeranja težišta interesovanja sa privlačenja finansijskih resursa na socijalni i ljudski kapital dijaspore (Anđelković, 2018). Neophodno je ukazati na pripadnike dijaspore koji poseduju ekonomski, kulturni i socijalni kapital, a koji su spremni da se uključe u razvoj društva (Bobić, 2009) i time doprinesu njegovom prosperitetu i budućem održivom razvoju. U skladu s tim su veoma dragocena istraživanja u ovoj oblasti od kojih se može izdvojiti ono sprovedeno putem intervjua o transnacionalnom preduzetništvu migranata-povratnika u Srbiju (Pavlov i dr, 2013). Na osnovu dobijenih rezultata bilo je moguće identifikovati transnacionalno preduzetništvo kod ove grupe lica, kao i onih koji održavaju ekonomske i emotivne veze sa Srbijom, potom motive za osnivanje firmi u Srbiji uz istovremeno poslovanje u inostranstvu, te načine na koje mogu optimalno biti iskorišćene mogućnosti i prevaziđene prepreke za poslovanje u Srbiji. Razvoj transnacionalnih delatnosti bi imao pozitivne efekte za povezivanje sa dijasporom, pre svega njenim najobrazovanim pripadnicima, koji su označeni kao nosioci transfera tehnologija i ekonomski uspešni pojedinci (Predojević-Despić, 2010). S tim u vezi je značajno i istraživanje (Petrović, 2019) o mišljenju transnacionalnih migranata o uslovima života u Beogradu u poređenju sa njihovim prethodnim iskustvom, o dnevnim rutinama i praksama koje mogu ili ne mogu da realizuju u Beogradu, kao i značaju globalno standardizovanih mesta u poređenju sa lokalno specifičnim.

Kako bi se ostvarila neophodna veza pripadnika dijaspore i stanovništva u državi porekla, neophodno je ukazati na značaj tzv. migrantskih ili socijalnih/društvenih mreža, kao relativno novog pristupa u proučavanju međunarodnih migracija. Raznovrsnost mreža i veza i njihove različite uloge u okviru

međunarodnih migracija, počev od imigracionog procesa, perpetuacije migracija i lančanih migracija, do različitih oblika transnacionalnih delatnosti, mogu pružiti nova rešenja kojim bi se postepeno vraćalo poverenje dijaspore u ekonomske i političke institucije i obnavljale profesionalne veze sa državom porekla (Predojević-Despić, 2009; Pavlov i dr, 2013). U savremenom svetu su od naročitog značaja transnacionalne mreže, koje uspostavljaju transnacionalni preduzetnici uz interakciju ljudskog kapitala i specifičnih znanja i veština i imaju potencijal za proširivanje transnacionalnog prostora (Pavlov i dr, 2013).

Sa aspekta država porekla, migracije visokoobrazovanih kadrova su bile razmatrane kao ozbiljan problem (Predojević-Despić, 2010), koji negativno utiče na njihov sveukupni razvoj. Opšte poznato stanovište jeste ono koje govori o modernoj eksploataciji profesionalne inteligencije kroz zastupanje stavova da nerazvijene države ulažu velika sredstva u obrazovanje, a plodove „ljudskog kapitala“ ubiraju razvijene države (Avramović, 2012). Nakon brojnih naučnih rasprava i istraživanja na ovu temu, došlo je do transformacije gledišta i ukazivanje na potencijalnu korist od mobilnosti i razmene visokostručnih kadrova, podsticanjem tzv. „razmene mozgova“ ili „cirkulacije mozgova“ (Predojević-Despić, 2010). U vremenu „društva znanja“, veku nauke i tehnike, obrazovanje treba da bude poluga brzog i uspešnog napretka celog društva, te je iz ugla države koja se suočava sa emigracijom mladih neophodno ovo pitanje smestiti u središte javnog interesovanja, redefinisati javne politike u cilju usporavanja odlaska mladih, kao i omogućiti opciju povratka ili naučnog rada dijaspore (Avramović, 2012).

U tom smislu treba istaći i ideju da svet postaje jedinstveno tržište visokokvalifikovane radne snage i da se stručnjaci usmeravaju ka sredinama u kojima mogu da pruže maksimum u najpovoljnijim društvenim i ekonomskim uslovima (Predojević-Despić, 2018). Takođe, u savremenom svetu zasnovanom na znanju, ističe se važnost školovanja stipendista u inostranstvu, kao ključne determinante održivog razvoja zemlje. Na uzorku od 96 stipendista povratnika sprovedeno je istraživanje (Vasojević, 2018) da bi se identifikovali razlozi njihovog povratka, kao i činioci koji utiču na zadovoljstvo životom u Srbiji, sa ciljem iznalaženja efikasnih mera i kreiranja javnih politika za privlačenje, uključivanje i zadržavanje obrazovanih lica u zemlji. Rezultati dva napred pomenuta istraživanja (Vasojević, 2018 i Mitrović, 2018) pokazali su istovetnost stavova studenata i članova srpske intelektualne dijaspore u pogledu percepcije glavnog uzroka odliva mozgova iz Srbije: nerazvijenost privrede zemlje i nizak nivo kvaliteta života, što sve utiče kako na sposobnost zadržavanja kadrova, tako i na njihovo privlačenje.

Naročito je važna problematika povratnika u akademskoj zajednici u Srbiji (Vasojević i dr., 2018), odnosno visokoobrazovanih kadrova koji su se kao stipendisti postdiplomskih studija usavršavali u inostranstvu, a potom vratili i zaposlili u Srbiji. Anketnim istraživanjem su prikupljeni podaci o stavovima povratnika o iskustvu školovanja i usavršavanja u inostranstvu i sticanja određenih kvalifikacija za obavljanje zanimanja u Srbiji, prilikama da primene

stečena znanja i učestvuju u odlučivanju na svom radnom mestu i osećaju sličnosti sa svojim kolegama koji su se školovali i radili u zemlji.

2.3 Problematika integracije migranata u izabranim časopisima

Problematika integracije migranata razmatrana u nacionalnim časopisima međunarodnog značaja kompatibilna je sa temama razmatranim na globalnom nivou. Radovi u izabranim časopisima su najčešće, ali ne i isključivo, zasnovani na teorijskim pristupima koji tretiraju integraciju kako ekonomskih, tako i prisilnih migranata. Pri tome je i rodna perspektiva često uzimana u obzir. Integracija migranata pozicionirana je u nacionalni i evropski prostor, sa zastupljenim komparativnim pristupom u proučavanju modela integracije i analizama usklađenosti nacionalnog okvira integracije migranata sa evropskim pristupima i regulativom. U analiziranim radovima najzastupljenije su teme o integraciji kao dvosmernom procesu (Avramov, 2009; Avramov, 2013; Petrović i Pešić, 2017; Lukić, 2018), očekivanjima imigranata i domaće populacije od procesa integracije (Avramov, 2009; Avramov, 2013; Korać, 2013; Petrović i Pešić, 2017; Predojević Despić i Lukić, 2018) i politikama integracije (Brkić i Stanković, 2018; Lukić, 2018; Predojević Despić i Lukić, 2018). Pored toga, kroz prizmu integracije proučavane su i teme transnacionalnosti (Petrović, 2020) i obrazovanja dece migranata (Bogetić i Jugović, 2019), a problematizovan je i diskurs nove desnice o integraciji migranata (Lažetić, 2018), kao i uticaj percipiranih terorističkih pretnji od strane migranata u Evropskoj uniji na mogućnost njihove integracije (Đurđević i Vuković, 2016). Radovi sadrže preporuke za kreatore migracione politike, bilo da su one direktno naznačene ili koncipirane u formi sugestija, najboljih primera, uspešnih komparativnih praksi. Određeni broj analiziranih radova ukazuje na nedovoljno izučene pojave i neophodnost boljeg poznavanja ovog fenomena (Avramov, 2009; Lukić, 2018; Predojević Despić i Lukić, 2018).

Istraživanja stavova pripadnika domicilne populacije i imigranata o mogućnostima i dometima politika integracije u evropskim društvima, predstavljaju često obrađivan i izuzetno koristan izvor za kreatore politika, s obzirom na to da nude obilje podataka od značaja za kreiranje javne politike u oblasti integracije migranata. Tako se dokumentuje da domicilno stanovništvo više percipira migrante kao pretnju, pre svega na tržištu rada, nego kao prednost, i smatra da migranti treba da budu zaposleni na onim poslovima koje pripadnici lokalne populacije ne žele da obavljaju. U realnosti, međutim, radna iskustva koja prijavljuju imigranti, vezana su za poslove koji su ispod njihovih kvalifikacija, bilo privremeno, ili čak stalno. Očekivanja domicilnog stanovništva su i da "stranci" moraju da učine vrlo velike napore da bi se prilagodili životu u državama i društvima destinacije. Imigranti, pak, prijavljuju da je proces integracije težak i dugotrajan (Avramov, 2009). Prikaz i analiza poteškoća u integraciji tražilaca azila u državama članicama Evropske unije, takođe je zastupljen, pre svega kroz prizmu terorističkih pretnji od strane migranata. Smatra se da će propusti u pronalaženju adekvatnih mehanizama integracije imati za posledicu učestalije terorističke napade, u svetlu veće radikalizacije tražilaca azila (Đurđević i Vuković, 2016).

Preispitivanje stavova stanovništva Srbije prema migrantima koji su u tranzitu kao jedan od faktora uspešnosti politike njihove integracije, i to kroz tri perspektive – bezbednosnu, humanitarnu i integracijsku, pokazuje da u Srbiji dominira humanitarna perspektiva. Nju odlikuje spremnost za pružanje pomoći tražiocima azila, ali ne i saglasnost sa njihovim ostanom (Petrović i Pešić, 2017). Naime, nalazi istraživanja ukazuju na to da dugotrajno naseljavanje tražilaca azila nema većinsku podršku stanovništva Srbije. Zanimljiv je i nalaz prema kojem ni migranti u tranzitu kroz Srbiju u periodu migrantske „krize“ nisu (bili) zainteresovani za ostanak u Srbiji zbog loših ekonomskih uslova, niskog životnog standarda, komplikovanog azilnog procesa, ali i nepostojanja dobrih programa integracije (Lažetić, 2018). Bezbednosna perspektiva u Srbiji takođe je zastupljena, s obzirom da stanovništvo Srbije iskazuje strah za ličnu i kolektivnu bezbednost usled prisutnosti velikog broja tražilaca azila (Petrović i Pešić, 2017). Važnu dopunu ukazivanjima na bezbednosnu perspektivu, a naročito na rasizam i ksenofobiju (Avramov, 2013), predstavlja analiza debata o integraciji migranata iz ugla nove desnice. Protivljenje integraciji migranata od strane nove desnice u Evropi, motivisano percipiranjem imigranata spoljašnjom pretnjom po države Evrope, predstavlja diskurs koji se prema mišljenju autora efikasno sprovodi u Srbiji (Lažetić, 2018).

Razvijenost politika integracije migranata u evropskim državama, uključujući i Srbiju, analizom vrednosti MIPEX⁷ indeksa, ukazuje na razlike u postignućima država. Vrednosti za Srbiju iz 2014. godine sugerišu na to da, sa izuzetkom integracije na tržištu rada, ciljana podrška imigrantima u potpunosti izostaje, i to u oblastima obrazovanja, izbornih prava i učešća u političkom životu, zdravstvenoj zaštiti itd (Lukić, 2018). Jednu od ilustracija toga predstavlja i problematizacija integracije dece tražilaca azila u Srbiji kroz uključivanje u obrazovni sistem. Kao prepreke za njihovu integraciju, navode se traumatska iskustva, ali i jezičke barijere, diskriminacija, nedovoljno poznavanje njihove kulture od strane školske sredine, te nedovoljna predznanja za praćenje nastave (Bogetić i Jugović, 2019).

Dostupnost dobrih praksi u oblasti integracije migranata, komparativnih analiza i evaluacija politika integracije domaći autori smatraju korisnim iz potrebe za njihovim transferom, ali izražavaju zabrinutost za njihovu doslednu primenu u Srbiji (Brkić i Stanković, 2012; Lukić, 2018). To je dokumentovano analizom harmonizacije nacionalnog zakonodavnog okvira u oblasti integracije migranata sa *acquis communautaire*. Ocene autora o napredovanju Srbije su različite i kreću se od toga da je Srbija postigla veliki napredak u harmonizaciji zakonodavstva u oblasti azila, viznog režima i readmisije, do toga da se najveći izazovi uočavaju na nivou lokalnih zajednica (Brkić i Stanković, 2012). Međutim, razmatranje uticaja integracije migranata na lokalne zajednice upadljivo nedostaje u analiziranim radovima, ili se pominju sporadično.

Proučavanje procesa integracije Kineza u naše društvo i uspešnosti ovog procesa, ukazuje na određene specifičnosti. One se odnose na prerastanje kineskih prodavnica u „podomaćene“ prostore zbog značaja prodavnica za

7 Indeks razvijenosti politika integracije migranata.

finansijski opstanak porodice (Korać, 2013). Način njihovog života i rada, praćen nepostojanjem slobodnog vremena, ima za posledicu sporadičnost kontakata sa domaćim stanovništvom. To vodi ka odsustvu strukturisanih veza između domaćeg stanovništva i kineske zajednice (Korać, 2013). Analiza narativa dve visokokvalifikovane migrantkinje pokazuje drugačije rezultate u odnosu na analizu životnih i radnih realnosti nisko kvalifikovanih imigranata iz Kine. Ukazivanje na potrebu za prepoznavanjem značaja radnih migracija u Srbiji na tzv. mikro nivou, sa aspekta evrointegracije Srbije (Brujić, 2016) komplemetarno je sa pristupom preduzetništvu kao jednom od faktora integracije migranata, u kom se sagledavaju politike različitih država, koje su usmerene u pravcu podsticanja preduzetništva i samozapošljavanja migranata, te analizira pozitivan i negativan uticaj regulative i institucija na uključivanje migranata u preduzetništvo i određene sektore ekonomije (Predojević Despić i Lukić, 2018). Kroz perspektivu tržišta rada sagledavana je i integracija prisilnih migrantkinja, izbeglica iz bivših jugoslovenskih republika, koje su se nastanile u Srbiji. Pokazuje se da su stope zaposlenosti žena izbeglica niske, a jedan od razloga tome jesu i specifičnosti strukture domaćinstava u kojima one žive (Lukić, 2014).

Iako veliki broj autora problematizuje multikulturalnost, ona se najčešće posmatra sa aspekata teorijskih pristupa, te odnosa identiteta i kulture, kao i različitih etničkih zajednica u Srbiji, a retko iz ugla migranata i politika integracije, čak i kada je religija u fokusu istraživanja. Izuzetak predstavljaju razmatranja multikulturalizma kao osnova integracione politike (Zalad, 2016; Predojević Despić, 2018) i u kontekstu ostvarivanja (kolektivnih) prava migranata (Prelić, 2012).

Ukazujući na sporu integraciju migranata u Evropi, argumentuje se obaveza država prijema migranata da procene sopstvene kapacitete za njihovu integraciju. Navodi se i da su kapaciteti uslovljeni razvijenošću privrede, kompetencijama migranata, njihovom starošću i porodičnom situacijom (Avramov, 2013). Zagovara se potreba za kreiranjem politika integracije na osnovu teorijskih i empirijskih dokaza, za dizajniranjem prilagođenijih pristupa i za saradnjom na različitim nivoima upravljanja politikama i programima (Predojević Despić i Lukić, 2018).

2.4 Problematika upravljanja migracijama u izabranim časopisima

Analiza sadržaja radova objavljenih u nacionalnim časopisima međunarodnog značaja pokazala je da se interesovanje domaćih istraživača za upravljanje migracijama kreće od apstraktnih razmatranja prirode migracija i granica iz domena političke teorije i filozofije (Đorđević, 2008, 2015, 2017; Vasiljević, 2017), preko uopštenijih analiza politike upravljanja migracijama (Knežević i Vidanović 2011; Bobić i Babović, 2013) i usaglašenosti sa tzv. evropskim standardima (Brkić i Stanković, 2012; Stevandić, 2019), do konkretnijih analitičkih razmatranja bezbednosnih posledica migracionih tokova (Glušac, 2014; Simeunović, 2018; Cvetković i Vujović, 2019). Ključan pregledni rad koji pretenduje da ponudi sistematske uvide u različite aspekte migracija u Srbiji (Bobić i Babović, 2013) analizira i regularne (kretanje radnika, porodična spajanja, studiranje, traženje azila, readmisiju i dr) i neregularne migracije, ali treba skrenuti pažnju na temeljne

promene u migracionim trendovima nakon početka migrantske krize (2015) i početka pandemije COVID-19 (2019). Republika Srbija je, u međuvremenu, morala da preispita svoje kapacitete, prioritete i adekvatnost strateškog i normativnog okvira upravljanja migracijama, kako bi odgovorila na nove izazove.

Fokusiranija pravna analiza pojedinih instituta koji su od ključnog značaja za upravljanje migracijama može se naći u radovima koji se bave konceptom „sigurne treće zemlje“ (Čučković, 2012), institucionalnim kapacitetom i kvalitetom rada Upravnog suda u rešavanju slučajeva u vezi sa tražiocima azila (Krstić i Davinić, 2018) i radom dece migranata u kontekstu zabrane ropstva (Herceg Pakšić, 2019). Za poštovanje međunarodnopravnih obaveza Srbije, naročito iz ugla garancije ljudskih prava migranata i sprečavanja vraćanja u državu u kojima postoji mogućnost njihovog progona, mučenja ili lišenja života, neophodno je da nadležni državni organi ispravno primenjuju koncept sigurne treće zemlje. Empirijska analiza koja pokazuje da u periodu 2007–2011 nije pruženo utočište ni jednom tražiocu azila morala bi da alarmira kreatore i sprovodioce politike azila. Zakonodavna i sudska praksa Republike Srbije nisu u vreme pisanja rada bili usklađeni sa relevantnim standardima međunarodnog prava (Čučković, 2012). Iako je u međuvremenu došlo do određenih normativnih promena, čini se da bi nova analiza stanja u pogledu primene koncepta sigurne treće zemlje bila značajna za donosiocima odluka. Za ispravno sprovođenje azilne politike jedna od ključnih pretpostavki je spremnost Upravnog suda da rešava slučajeve u vezi sa traženjem azila. Analize slučajeva pokazale su ozbiljne nedostatke, uslovljene ogromnim brojem zaostalih nerešenih predmeta u kombinaciji sa značajnim prilivom novih zahteva, nedovoljan broj sudija koji su specijalizovani za ovu vrstu postupaka, nepostojanje sudskih veća za problematiku azila, uz veoma široko postavljenu nadležnost Upravnog suda (Krstić i Davinić, 2018).

Vredna razmatranja sa implikacijama po javne politike sreću se u teorijskom radu o pravu na povratak izbeglih i raseljenih lica, dijaspora i deportspore⁸ (Đorđević, 2015). Iako je ovo pravo shvaćeno kao politički princip, predlaže se kao osnov rešenja jednog aspekta problema granica u postkonfliktnim društvima, kao što su ona nastala na prostoru bivše SFRJ. Kompleksnost ovog ambijenta ogleda se u činjenici da su izmenjeni mesto povratka i nosilac suvereniteta. Suština prava na povratak je izigrana ukoliko ne uključuje i pravo na ponovno uspostavljanje građanstva. Iz ljudsko-pravne perspektive ostaje problem (ne)jednakosti povratnika sa ostalim građanima i mera javnih politika koje bi ove nejednakosti trebalo da isprave. Teorijski rad sa potencijalnim doprinosom u sferi kreiranja javnih politika sreće se i u analizi antimigrantskog diskursa u odabranim evropskim državama (Perić Diligenski, 2019). Osnovna determinanta antimigrantskog stava jeste negativna medijska vizuelizacija migranta, što su partije radikalne desnice iskoristile da politički profitiraju na strahu građana i osećaju ugroženosti sopstvenog identiteta i suvereniteta. Ovu matricu karakterišu populistička retorika, osećaj straha, konstrukt migranta kao neprijatelja, euroskepticizam, nacionalizam i antiglobalizam. Antimigrantski

8 Deportspora je kategorija migranata koja obuhvata odbijene tražioce azila, iregularne migrante i migrante koji su proterani usled osuda za krivična dela.

diskurs je izraz reakcije na unutrašnje i spoljašnje krize, a ima funkciju da mobilise biračko telo (Perić Diligenski, 2019: 1321).

Jedan realističan osvrt na promenjenu dinamiku odnosa pojedinih država članica EU prema migracijama, sa posledičnim pravljjenjem izbora između suverenog prava da kontrolišu svoje granice i kretanje ljudi na svojoj teritoriji sa ljudskim pravima, humanošću i drugim liberalnim vrednostima, nalazi se u radu koji se oslanja na teoriju sekuritizacije (Glušac, 2014). Normativnom analizom i analizom diskursa u državama EU pokazuje se kako se vremenom menjala percepcija migranata: od ekonomskog zamajca i potrebe stalnog priliva radne snage do nepoželjnih tuđina od kojih štiti „tvrđava Evropa“.

3. Umesto zaključka

Analiza odabranih radova u nacionalnim časopisima međunarodnog značaja (41) ukazuje na postojanje određenog prostora za unapređenje istraživanja i objavljivanja u oblasti migracija. Pojedine relevantne teme u ovoj oblasti nisu predmet obrade istraživača, ili iz drugih razloga nisu našle svoje mesto u kategoriji nacionalnih časopisa međunarodnog značaja. U ovom radu je uložen i napor da se oceni potencijal objavljenih naučnih radova da posluže za kreiranje javnih politika zasnovanih na dokazima.

Debate koje se bave problematikom migracija i razvoja su se odvojeno razvijale, tretirajući različite aspekte ovog fenomena. Pozitivni aspekti su razmatrani kroz ekonomski potencijal migranata, koji mogu podstaći trgovinu, doznake, inovacije i ulaganja u zemlji porekla, a svojim povratkom oni donose znanje i iskustvo. Povezanost sa dijasporom može predstavljati stabilan faktor razvoja, dok se usled emigracije radnosposobnog stanovništva, tržište rada može popuniti nezaposlenima. Sa druge strane, diskusije su usmerene i na visoke troškove koje emigracija može imati, utičući na ograničenost ljudskim kapitalom neophodnim za dugoročni ekonomski rast zemalja porekla.

Da bi se kreirali instrumenti za postizanje benefita razvojno orjentisanih migracija, neophodno je istražiti da li država i društvo prepoznaje to pitanje kao prioritetno ili je ono marginalizovano. U analiziranim radovima preovlađuje zaključak da se kreatori javnih politika sporadično bave pitanjima iz ovog domena i to na nivou deskripcije stanja, ali ne i konkretnim merama i aktivnostima. Stoga je u velikom broju analiziranih radova dat predlog konkretnih aktivnosti i mera u cilju, pre svega ublažavanja i zaustavljanja emigracije mladih, kao i maksimiziranja potencijala dijaspore i povratnika. Jedno od važnih pitanja jeste jačanje i unapređenje poverenja i uzajamnih odnosa dijaspore i zemlje porekla za dobrobit i na zadovoljstvo obe strane (Bobić, 2009; Despić, 2009), utičući na ograničenost ljudskog kapitala neophodnog za dugoročni ekonomski rast zemalja porekla (Anđelković, 2019). Emigracija visokoobrazovanih lica iz Srbije jeste izuzetno značajno stručno, naučno i političko pitanje (Avramović, 2012), koje je, u cilju ublažavanja ovih trendova, neophodno pozicionirati u središte javnog interesovanja, uz redefinisavanje ekonomske politike i podsticanja povratka i naučnog doprinosa dijaspore, uz odabir prioriteta u obrazovnoj

politici. Takođe, neophodno je osmišljavati različite načine za privlačenje i uključivanje povratnika u naučnu zajednicu (Vasojević i dr, 2019), njihovo zapošljavanje i mogućnost prenosa, primene i razvijanja stečenih znanja u inostranstvu (Vasojević i dr, 2018). Pored toga, pledira se i na kreiranje mera i preporuka koje imaju akcijski karakter, uz kreiranje nove politike prema dijaspori (Mitrović, 2018–2019), uz izbor i izmenu nove tranzicione strategije o migracijama i brži ekonomski i demokratski razvoj države sa osloncem na visokoobrazovane kao ključne aktere napretka države. U svim analiziranim radovima je ukazano na neophodnost daljeg (empirijskog) istraživanja ovog aspekta migracija, kako bi se dobili što relevantniji rezultati koji bi poslužili donosiocima odluka da kreiraju efikasne mere i aktivnosti. Prepoznavanje migracija kao razvojnog instrumenta u svetskim razmerama je dovelo do stvaranja konsenzusa o neophodnosti uključivanja migracionog fenomena u razvojne agende, strategije i planove na globalnom, regionalnom, nacionalnom i lokalnom nivou od kojih se kao "krovni" dokument izdvaja Agenda 2030 koja tretira ciljeve održivog razvoja.

Radovi objavljeni na temu integracije migranata u časopisima koji su bili predmet analize u najvećem broju klasifikovani su kao pregledni radovi. U njima su sadržani nalazi od značaja za problematiku integracije, koji su opisani u prethodnom delu rada. Oni nude uvide u prakse integracije i instrumente za kritičku procenu faktora integracije koje je potrebno uzeti u obzir u nacionalnom kontekstu, i to kroz veliki broj utemeljenih preporuka za kreatora politika integracije radnih i iregularnih migranata. Neke od najvažnijih jesu: senzibilisanje, informisanje i edukovanje stanovništva o imigrantima i njihovim doprinosima državama prijema (Avramov, 2009; Đurđević i Vuković, 2016); predstavljanje javnom mnjenju u državi donetih mera i programa; pružanje podrške migrantima odmah po dolasku u državu prijema, pre svega rodno specifične (Avramov, 2009). Ukazano je da integracija migrantkinja zahteva dizajniranje određenih specifičnih programa, poput onih za prekvalifikaciju i unapređenje njihovih znanja i veština, uz zaključak da su „različite potrebe za zaštitom i specijalni programi za žene posebno važni u produženoj izbegličkoj situaciji, kada se donatorska pomoć smanjuje“ (Lukić, 2014: 400). Preporuke za efektivnu integraciju koja naglašava zaštitu ljudskih prava migranta, zagovaraju naročito obezbeđivanje obrazovanja za decu migranata, sprečavanja rodno zasnovanog i svakog drugog nasilja, oštru osudu ksenofobije, pronalaženje stambenih rešenja za izbeglice itd (Đurđević i Vuković, 2016). Koncipiranje preporuka u oblasti integracije migranata sasvim sigurno predstavlja najveći doprinos radova u nacionalnim časopisima međunarodnog značaja za kreatora politika.

U skladu sa izazovima u oblasti integracije migranata u Srbiji, mogu se očekivati radovi o lokalnim politikama integracije i o uključivanju migranata na tržište rada, uključujući nerešena pitanja angažovanja migranata (naročito migrantkinja) u tzv. industriju nege, tj. obezbeđivanja zaštite i podrške starijim članovima društva.

Važnim i veoma aktuelnim pitanjem upravljanja migracijama bavi se relativno mali broj radova, a primetno je i pomanjkanje naučnih analiza koje sadrže evaluaciju delotvornosti konkretnih javnih politika u ovoj oblasti. U ovoj oblasti skoro da nema akademskih radova koji su zasnovani na empirijskim istraživanjima. Jedno od mogućih objašnjenja za ove deficite leži u problemu dostupnosti, ažuriranosti i verodostojnosti podataka o migracionim tokovima u Republici Srbiji (Bobić i Babović, 2013). Razlog tome može se tražiti, između ostalog, u činjenici da se javne politike kreiraju i sprovode *ad hoc*, sa značajnim oslanjanjem na resurse nevladinog sektora i donacije. Činjenica je da Republika Srbija, usled svog poluperiferijskog položaja i otežanih procesa socio-ekonomske transformacije, svoju politiku migracija kreira pod snažnim uticajem egzogenih faktora, pre svega spoljne politike EU, a pošto nije u situaciji da učestvuje u njenom formulisanju, prinuđena je da joj se prilagođava. Zanimljivo bi bilo i kvalitativno ispitati razloge pomanjkanja empirijskih studija o upravljanju migracijama. Imajući u vidu snažan i kontinuiran uticaj međunarodnih organizacija na upravljanje migracijama, iznenađuje činjenica da nema radova koji analiziraju njihovu ulogu, razmere i načine delovanja, komplementarnost sa nacionalnim merama javne politike, doprinos i mogućnosti da se maksimizuju efekti delovanja brojnih i raznorodnih međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija. Čini se da bi politikološke i sociološke analize ovog pitanja mogle značajno da informišu donosiocima odluka u procesu strateškog planiranja i normiranja u oblasti migracija.

U sve tri analizirane oblasti primećeno je da su zapostavljena akademska razmatranja o kreiranju i sprovođenju javnih politika na lokalnom nivou, a sa izuzetkom oblasti integracije migranata, zanemaruju se i rodni pristupi migracijama.

Iako "nije realistično očekivati da akademski radovi mogu brzo da se transformišu u proizvode sa direktnim ili instrumentalnim uticajem, jer bi takva transformacija zahtevala promenu ponašanja svih ključnih aktera – političara i birokrata, kao i naučnika i struktura koje podstiču i oblikuju njihove univerzitetske karijere" (Head, 205: 7), jasno je da nauka predstavlja koristan izvor znanja i rezultata za kreatore politika. U tom smislu, od naročitog značaja bilo bi podsticanje teorijskih i empirijskih istraživanja u oblasti migracija u Srbiji. Ova istraživanja bi, zbog društvenog značaja migracija, trebala da predstavljaju jednu od prioritetnih oblasti finansiranja u Srbiji. Važno je i podsticanje domaćih istraživača da se uključe u evropske i svetske projekte u ovoj oblasti, kako bi se produbila postojeća saznanja i pristupi, a naročito kako bi nauka na adekvatan način doprinela kreiranju javnih politika.

Zahvalnica

Ovaj rad nastao je kao rezultat projekta Migration, Integration and Governance Research Centre (MIGREC), koji finansira Evropska unija u okviru šeme Horizont 2020 na osnovu Ugovora broj 857261.

Literatura

- Anđelković Vesković, Milica. 2019. Dijaspora i savremeni svet – potreba za promenom pristupa proučavanja. *Sociologija*, god. LXI, posebno izdanje: 656–675.
- Avramov, Dragana. 2009. Integration of Immigrants: A Two Way Process. *Stanovništvo*, br. 2: 7–30.
- Avramov, Dragana. 2013. Immigration and Integration Scenarios in Global Europe: Forward-Looking up to 2020. *Sociologija*, god. LV, br. 2: 169–186.
- Avramović, Zoran. (2012). “Odliv mozgova” iz Srbije – jedno lice globalizacije obrazovanja?. *Sociološki pregled*, god. XLVI, br. 2: 189–202.
- Bakewell, Oliver. 2008. Research Beyond the Categories: The Importance of Policy Irrelevant Research into Forced Migration. *Journal of Refugee Studies*, god. 21, br. 4: 432–453
- Bobić, Mirjana i Babović, Marija. 2013. Međunarodne migracije u Srbiji – stanje i politike. *Sociologija*, god. 55, br. 2, str. 209–228.
- Bobić, Mirjana. 2009. Dijaspora kao ekonomski i socijalni kapital Srbije, *Sociološki pregled*, god. XLIII, br. 3: 361–377.
- Bogetić, Dragica i Jugović, Aleksandar. 2019. „Deca u pokretu“ kao ranjiva populacija. *Sociološki pregled*, god. LIII, br. 3: 1293–1318.
- Bourdieu, Pierre. 1993. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brkić, Miroslav i Stanković, Dragana. 2012. Harmonization of Asylum and Integration Policy with the European Union Legislation. *Serbian Political Thought*, god. IV, br. 5: 67–81.
- Brujić, Marija. 2016. “Kada se venčaš sa Srbinom, onda nemaš nikakve probleme”. Stranci u Srbiji – uvod u antropološku analizu. *Stanovništvo*, god. 54, br. 2: 105–125.
- Carmel, Emma, Sojka, Bozena and Papiez Kinga. 2019. *Boundaries of European Social Citizenship*. London and New York: Routledge.
- Castles, Stephen, de Haas, Hein i Miller, Mark. 2014. *The Age of Migration – International Population Movements in the Modern World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Čučković, Bojana. 2012. Koncept sigurne treće zemlje – usaglašenost domaćeg prava i prakse sa međunarodnim standardima. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. 60, br. 2: 327–349.
- Cvetković, Nedeljko i Vujović, Danilo. 2019. Cause and Effect Relation between the Current Migrations and Terrorism in Western Europe. *Nauka, bezbednost, policija*, vol. 24, br. 2: str. 65–78.
- Czaika, Mathias and de Haas, Hein de. 2014. The Globalization of Migration: Has the World Become More Migratory? *International Migration Review*, god. 48, br. 2: 283–323.
- Czaika, Mathias and Hein de Haas. 2011. The role of internal and international relative deprivation in global migration. DEMIG Working Paper, Issue 5.

- De Genova, Nicholas, Mezzadra, Sandro i Pickles, John. 2015. New Keywords: Migration and Borders. *Cultural Studies*, god. 29, br. 1: 55–87.
- Dorđević, Biljana. 2008. Etika migracije. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, vol. 2, br. 2: 239–253.
- Dorđević, Biljana. 2015. Whose Rights, Whose Return? The Boundary Problem and Unequal Restoration of Citizenship in the Post-Yugoslav Space. *Ethnopolitics*, god. 14, br. 1–2: 121–139.
- Dorđević, Biljana. 2017. Lišeni diskursa legitimacije: zazidane zemlje Centralne Evrope i politički subjektiviteti u nastajanju. *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, god. 65, br. 3: 527–541.
- Durđević, Zoran i Vuković, Slaviša. 2016. Migrantska kriza i teroristička pretnja. *Srpska politička misao*, god. 23, br. 4: 217–232.
- Filipović, Jovan. 2012. *Management of a Diaspora Virtual University as a Complex Organization*, Serbian Diaspora Virtual University: An Emerging Leadership of a Nation, Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
- Glušac, Luka. 2014. Securitizing Migration in the European Union: from Openness to Ban-Opticon. *Serbian Political Thought*, god. 10, br. 2: 159–177.
- Gonda, Marcin, Pachocka, Marta i Podgorska, Karolina. 2021. Measuring the Cultural Dimension of Migrant Integration and Integration Policy in the European Context: Dilemmas and Discussions. *International Migration*, god. 59, br. 1: 241–262.
- Hampshire, James. 2016. European migration governance since the Lisbon treaty: introduction to the special issue. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, god. 42, br. 4: 537–553.
- Head, Brian. 2015. Relationships between Policy Academics and Public Servants: Learning at a Distance? *Australian Journal of Public Administration*, god. 74, br. 1: 5–12.
- Herceg Pakšić, Barbara. 2019. Prilog raspravi o ropstvu: rad djece migranata u središtu pažnje. *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, god. LIII, br. 4: 1365–1389.
- Kehoe, Karly, Ališić, Eva i Heilenger, Jan-Christoph (ur). 2019. *Responsibility for Refugee and Migrant Integration*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- King, Russell. 2000. *Return Migration: Journey of Hope or Despair?* Generalizations from the history of return migration. Geneva: United Nations and the IOM.
- KIRS. 2020. *Migracioni profil Republike Srbije za 2020. godinu*. Beograd: KIRS.
- Knežević, Branislava i Vidanović, Vojin. 2011. Problemi azilanata u Srbiji. *Srpska politička misao*, god. 18, br. 34: 421–440.
- Korać, Maja. 2013. Transnational Pathways to Integration: Chinese Traders in Serbia. *Sociologija*, god. LV, br. 2: 245–260.
- Krstić, Ivana i Davinić, Marko. 2018. The capacity of the Administrative Court in Serbia to Deal with Asylum Cases. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. 66, br. 4: 56–83.
- Kunz, Rahel, Lavenex, Sandra and Panizzon Marion (eds.). 2011. *Multilayered Migration Governance: The Promise of Partnership*. London and New York: Routledge.

- Lažetić, Marina. 2018. „Migration Crisis“ and the Far Right Networks in Europe: A Case Study of Serbia. *Journal of Regional Security*, god. 13, br. 2: 131–178.
- Lazić, Mladen. 2011. *Čekajući kapitalizam. Nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji*. Beograd: Službeni glasnik.
- Lin, Xiaohua. 2010. The diaspora solution to innovation capacity development: Immigrant entrepreneurs in the contemporary world. *Thunderbird: International buissness review*, god. 52, br. 2: 75–171.
- Lukić, Vesna. 2014. Women and Forced Migration in Serbia. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, god. LXIII, br. 148: 399–409.
- Lukić, Vesna. 2018. Od imigracije do integracije – možemo li da učimo od zemalja sa razvijenim politikama integracije migranata? *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, god. LXIX, br. 167: 639–649.
- Mitrović, Dragana. 2018–2019. Stavovi studentske populacije srpske intelektualne dijaspore o uzorcima i posledicama fenomena “odliva mozgova” iz Srbije. *Sociološki pregled*, god. LIV, br.1: 104–125.
- Mitrović, Olga. 2017. *Priručnik o migracijama i lokalnom razvoju*, Beograd: IOM, SDC, UNDP Vlada Republike Srbije. 2020. *Strategija ekonomskih migracija Republike Srbije za period 2021–2027*. Beograd: Vlada Republike Srbije
- Murphy, Cliodhna, Gilmartin, Mary i Caulfield, Leanne. 2019. Building and Applying a Human Rights-Based Model for Migrant Integration Policy. *Journal of Human Rights Practice*, br. 11: 445–466.
- Oomen, Barbara, Baumgartel, Moritz, Meillet, Sara, Durmus, Elif and Sabchev Tihomir. 2021. Strategies of divergence: Local authorities, law, and discretionary spaces in migration governance. *Journal of Refugee Studies*, god. 34, br. 3: 1–21.
- Papadopoulos, Theodoros. 2012. Immigration and the variety of migrant integration regimes in the European Union, u: Carmel, Emma, Cerami, Alfio, Papadopoulos, Theodoros (ur.), *Migration and Welfare in the New Europe – Social Protection and the Cahllenges of Integration*, Bristol, Policy Press.
- Pavlov, Tanja, Predojević-Despić Jelena i Milutinović Svetlana. 2013. Transnacionalno preduzetništvo: iskustva migranata povratnika u Srbiju. *Sociologija*, god. LV, br. 2: 261–282.
- Perić Diligenski, Tijana. 2019. Antimigrantska diskurzivna matrica kao politički narativ. *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, vol. 53, br. 4: 1319–1330.
- Petrović, Jelisaveta i Pešić, Jelena. 2017. Između integracije, bezbednosti i humanitarnosti: stavovi građana Srbije o migrantima. *Stanovništvo*, god. 55, br. 2: 25–51.
- Petrović, Mina. 2020. Whether Transnational Middle-Class Migrants Perceive Belgrade as an Attractive and Comfortable City. *Sociologija*, god. LXII, br. 4: 549–568.
- Pravilnik o postupku, načinu vrednovanja i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača. “Službeni glasnik RS”, br. 24/2016 i 21/2017.
- Predojević Despić, Jelena i Lukić, Vesna. 2018. Migrantsko preduzetništvo u svetlu javnih politika. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, god. LXIX, br. 167: 607–618.

- Predojević-Despić Jelena. 2009. Migrantske mreže: nezaobilazna perspektiva u proučavanju savremenih međunarodnih migracija. *Sociološki pregled*, god. XLIII, br. 2: 209–229.
- Predojević-Despić Jelena. 2010. Mogućnost za povezivanje i saradnju sa Srbijom: stavovi novije srpske dijaspore u Kanadi i Sjedinjenim Američkim Državama. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*: 443–455.
- Predojević-Despić Jelena. 2018. Privlačenje i zadržavanje visokoobrazovnih dva primera imigracionih politika. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 167, 639–649.
- Prelić, Mladena. 2012. Multikulturalizam: rasprava koja traje. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, god. LXIII, br. 2: 139–149.
- Rašević, Mirjana. 2016. *Migracije i razvoj u Srbiji*, Beograd: IOM, SDC, UNDP
- Ratha, Dilip. 2003. *Workers' Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance*. Washington DC: Global Development Finance, World Bank.
- RZS. 2018. *Migracije stanovništva – unutrašnje migracije*. Beograd: RZS.
- Sales, Rosemary. 2007. *Understanding Immigration and Refugee Policy. Contradictions and Continuities*. Bristol: Policy Press.
- Schoelten, Peter. 2019. Beyond Migrant Integration Policies: Rethinking the Urban Governance of Migration-Related Diversity, u: Koprić, Ivan, Lalić Novak, Goranka, Vukojičić Tomić, Tijana (ur.), *Migrations, Diversity, Integration and Public Governance in Europe and Beyond*, Zagreb, Institute of Public Administration.
- Schomaker, Rahel and Bauer Michael. 2020. What Drives Successful Administrative Performance during Crises? Lessons from Refugee Migration and the Covid-19 Pandemic. *Public Administration Review*, god. 80, br. 5: 845–850.
- Spencer, Sarah. 2011. *The Migration Debate*. Bristol: Policy Press.
- Stanković, Vladimir. 2014. *Srbija u procesu spoljnih migracija*. Beograd: RZS.
- Stevandić, Danilo. 2019. Harmonizacija zakonodavstva Srbije u oblasti kretanja i boravka stranaca sa propisima Evropske unije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 84: 257–277.
- Vargas-Silva, Carlos. 2008. Are remittances manna from heaven? A look at the business cycle properties of remittances. *The North American Journal of Economics and Finance*, god. 19, br. 3: 290–303.
- Vasojević, Nada, Krnjaić Zora i Kirin, Snežana. 2018. Stipendisti školovani u inostranstvu: povratnici u akademskoj zajednici u Srbiji. *Sociološki pregled*, god. LII, br. 3: 938–959.
- Vasojević, Nena i Kirin, Snežana. 2019. Zadovoljstvo stipendista-povratnika životom u Srbiji. *Stanovništvo*, god. 57, br. 2: 71–86.
- Zalad, Gordana. 2016. Nastanak koncepta etničkog identiteta i politike multikulturalizma u kanadskom kontekstu. *Srpska politička misao*, god. 23, br. 4: 187–201.